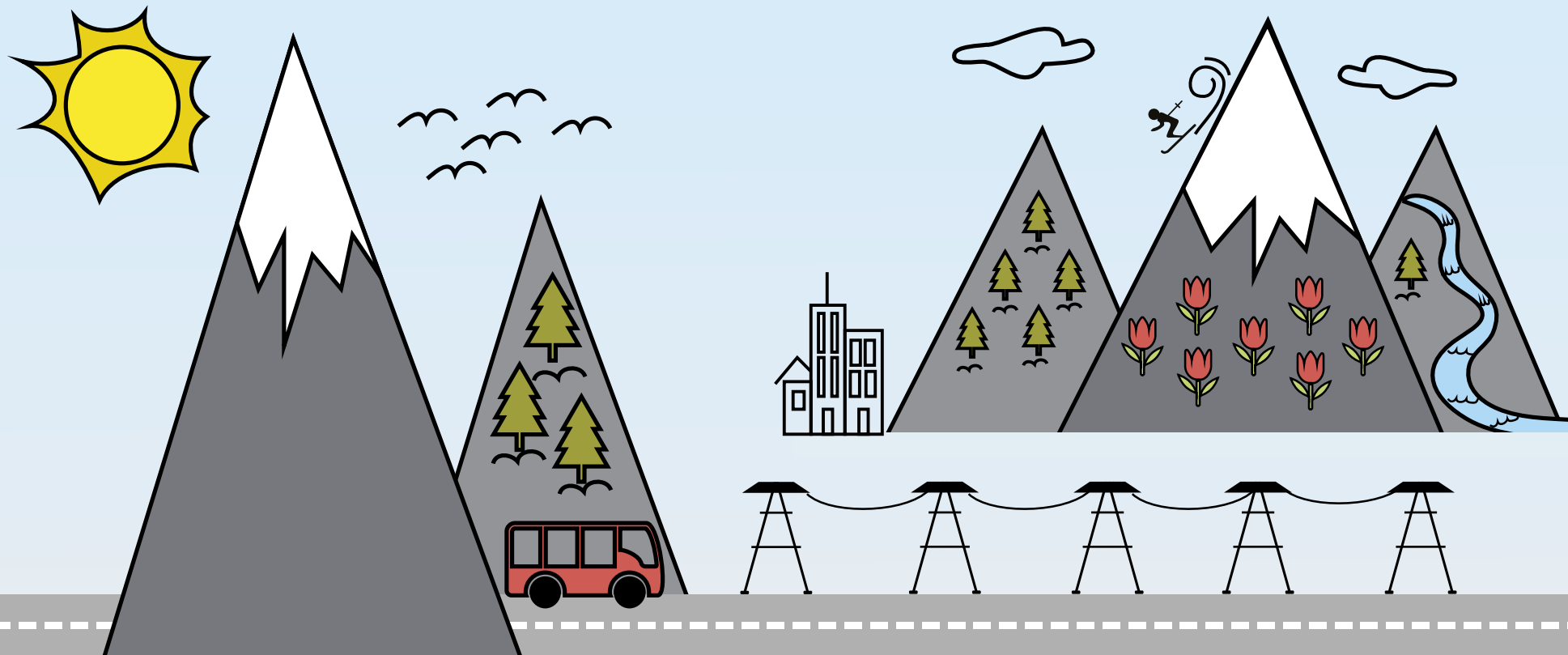

Merkezi Aziýa daglarynyň tebigatyny gorap saklamak

- Infrastruktura taslamalaryny düzüjiler,
- ýerine ýetirijiler we jemgyýetçilik
- synçylary üçin ýatlamalar we gurallar

CRITICAL ECOSYSTEM
PARTNERSHIP FUND

Merkezi Aziýa daglarynyň tebigatyny gorap saklamak , 2021

CEPF gaznasynyň (www.cepf.net) goldawy bilen Zoi ekologiýa guramasy (www.zoinet.org) tarapyndan öndürildi.

Konsepsiýasy: Wiktor Nowikow, Firuza Illarionowa

Düzüjiler: Kanybek Isabaew, Gamal Soronkulow, Aýgerim Abdujaparowa

Şekillendirmek: Ruslan Walitow

Taýýarlamak: Ýaroslav Tartykow

Düzüjiler ekologiki jemgyýetçilik birleşikleriniň, raýatlaryň başlangyç toparlarynyň we Merkezi Aziýa ýurtlarynyň guramalarynyň bu neşiriň materiallaryny öz işlerinde ulanyp biljekdigine umyt edýärler. Hemme maglumatlar saýlama we ýönekeýleşdirilen görnüşde berilýär.

Neýmatullo Mahmadulloýewiç Safarowa

1944-2021

bagyşlanan ýatlanma

2021-nji ýylyň 22-nji awgustynda belli täjik biology, biologiýa ylymlarynyň doktory, Täjigistanyň tejribeli ýolbaşçysy we hormatlanýan işgäri, Biologiki dürlülük baradaky konwensiýanyň utgaşdyryjysy Neýmatullo Mahmadulloewiç Safarow aradan çykdy. Ol dogruçyl, gujurly, özüne çekiji adam, uly höwesjeň we öz ugrunyň esasy hünärmeni bolup, ömrüniň 40 ýylyny biologiki dürlüligi goramaga we öwrenmäge bagyşlady.

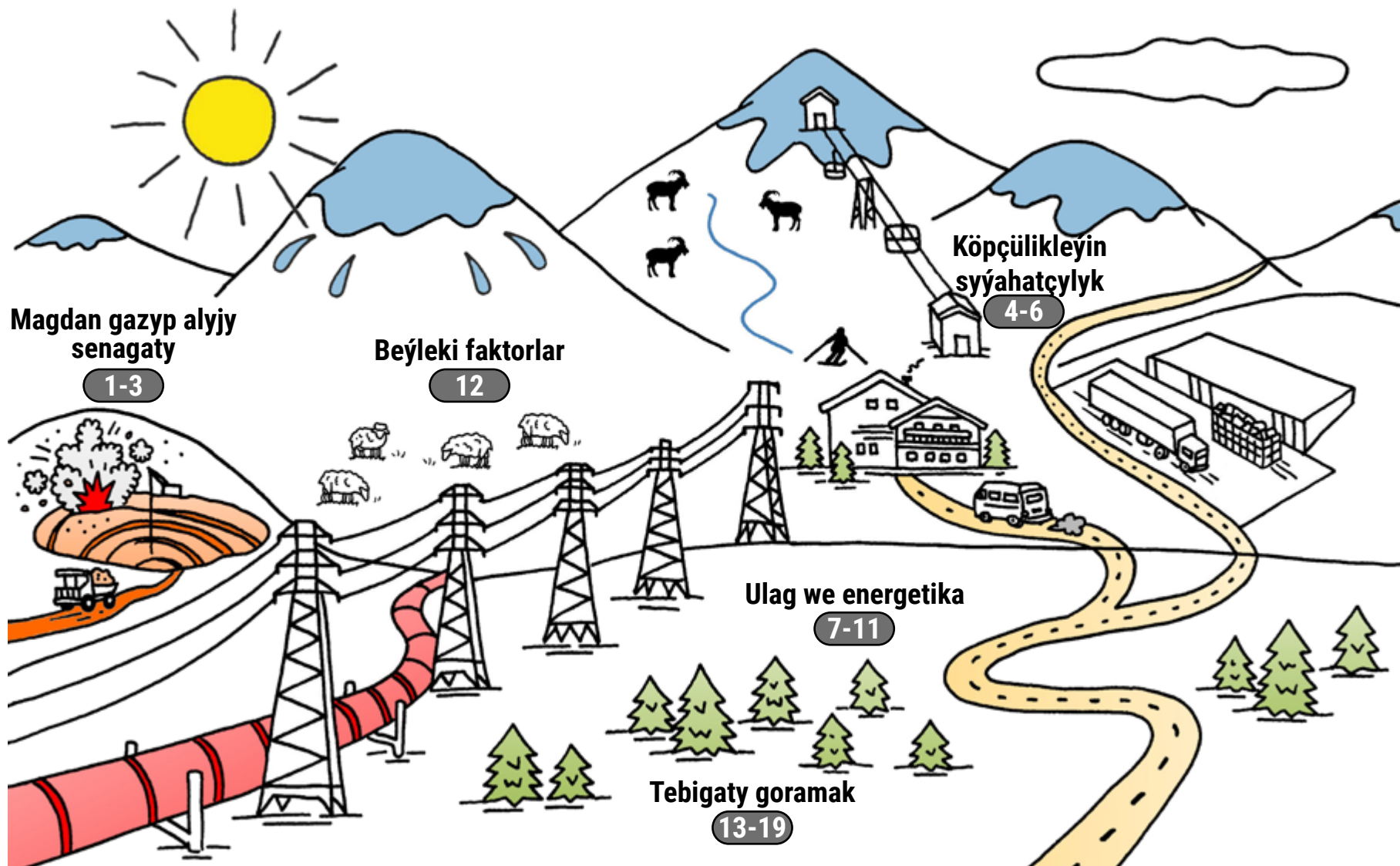
Onuň ýolbaşçylygynda Täjigistanyň esasy daşky gurşaw goramak meýilnamalary işlenip düzüldi, Biodürlüligi we Biosfera Howpsuzlygy Milli Merkezi döredildi, tebigy baýlyklary we biodürlüligiň möhüm ýerlerini kartalaşdyrmak, ekologiki maglumat bazalaryny döretmek, aýratyn goralýan tebigy ýerleriň ulgamyny döretmek, haýwanlaryň we ösümlikleriň seýrek we ýitip gitmek howpy abanýan görnüşlerini gorap saklamak boýunça uly işler geçirildi, uly halkara biodürlüligi goramak taslamalar başlandy we durmuşa geçirildi.

Merkezi Aziýada we dünýä bilim merkezlerinde kärdeşleri - alymlar, syýasatçylar, jemgyýetçilik işgärleri bilen gowy gatnaşyk gurdy we goldady. Onuň ylmy we jemgyýetçilik goşandy biziň bilen galar we okuwçylary, ýoldaşlary we ýakyn adamlary tarapyndan ösdüriler.

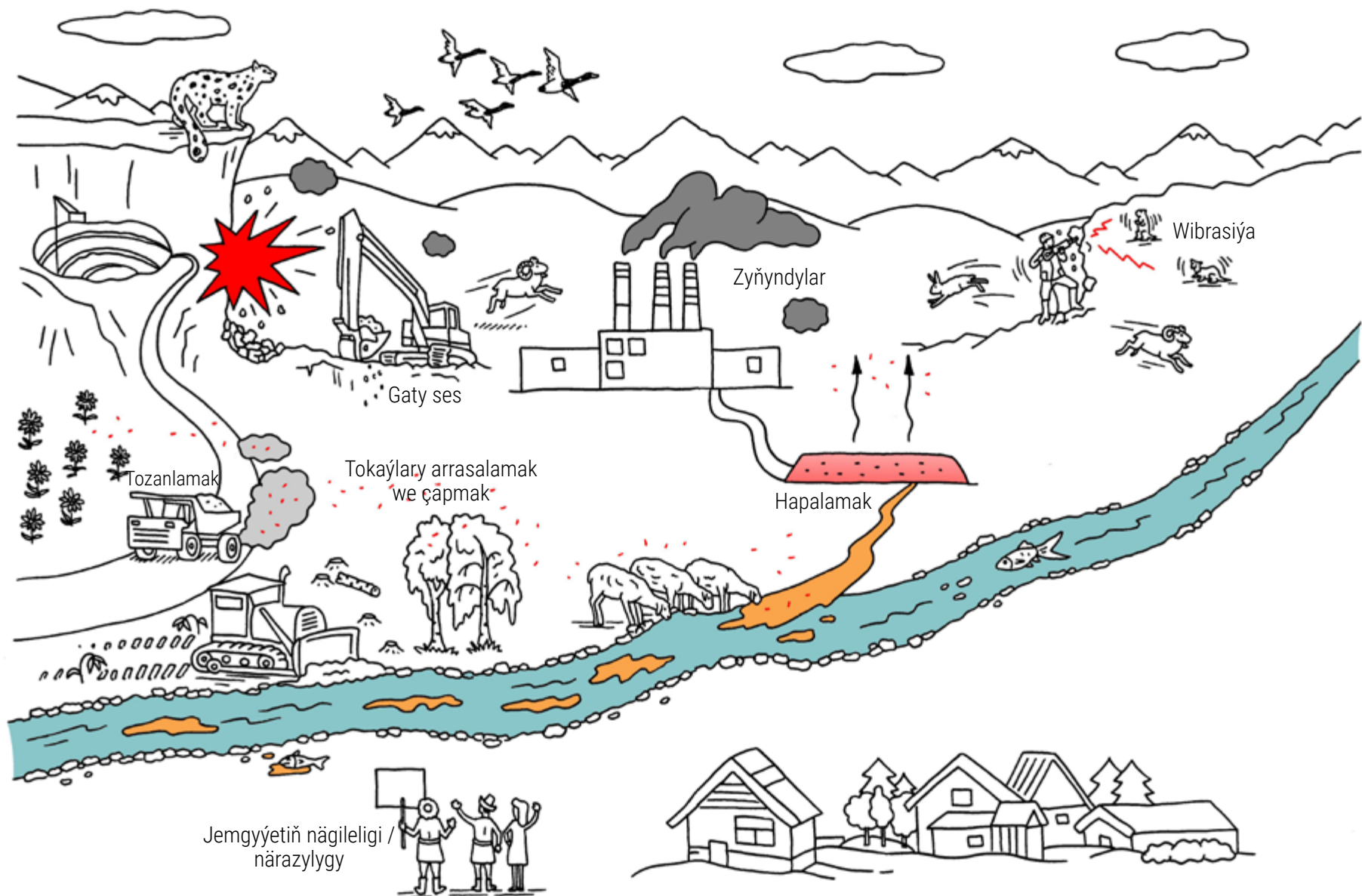
Alymyň ýatan ýeri ýagty bolsun. Işi dowam edilyär.

Merkezi Aziýa daglarynyň tebigatyny gorap saklamak

Düzümi

Magdan gazyp alyjy senagaty we tebigat: esasy meseleler

Magdan gazyp alyjy senagaty: daşky gurşawa ýetirýän täsiri we netijeleri

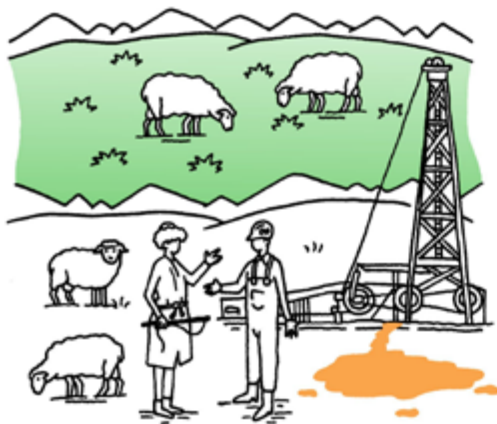
Partlamalar we wibrasiýalar

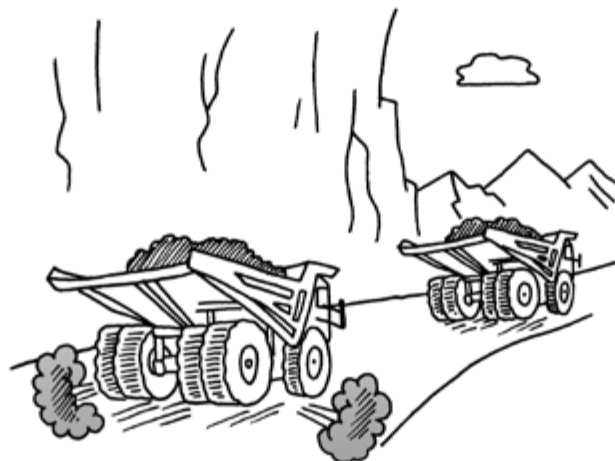
Senagatyň galyndylary

Howa zyňyndylary, hapalanan suw akymlyary

Öri meýdanlarynyň zaýalanmagy we hapalanmagy

Enjamlardan emele gelýän tozan we ses

Howanyň üýtgemeginiň we tebigy betbagtçylyklaryň galyndylary saklamagyň howpsuzlygyna ýetirýän täsiri.

Magdan gazyp alyjy senagaty we tebigat: çözügütler

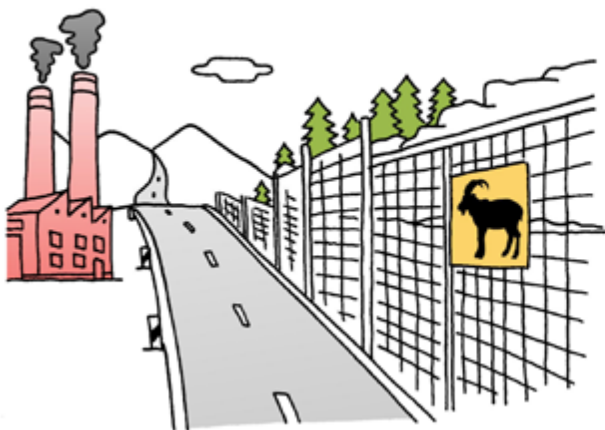
Kompaniýalary ýabany tebigata gözegçilik etmäge we gorap saklamaga çekmek.

Senagat meýdançalarynda daşy gurşawa yzygiderli gözegçilik.

Ýerli ilatyň tebigaty goramak baradaky pikirlerini we jemgyýetçilik guramalarynyň tekliplerini göz önünde tutmak.

Senagat meýdançanyň daşynda haýat aýlamak we tebigy goralýan ýerleriň ulanylmagyna ygtyýar bermezlik.

Görnüşleri öwrenmek we gorap saklamak hem-de daşy gurşawy gowulandyrmak üçin ýerli çärelere we taslamalara hemaýat bermek.

Senagat işleri gutarandan soň tebigaty dikeltmek (gaýtadan dikeltmek).

Köpçülikleýin syýahatçylyk we tebigat: esasy meseleler

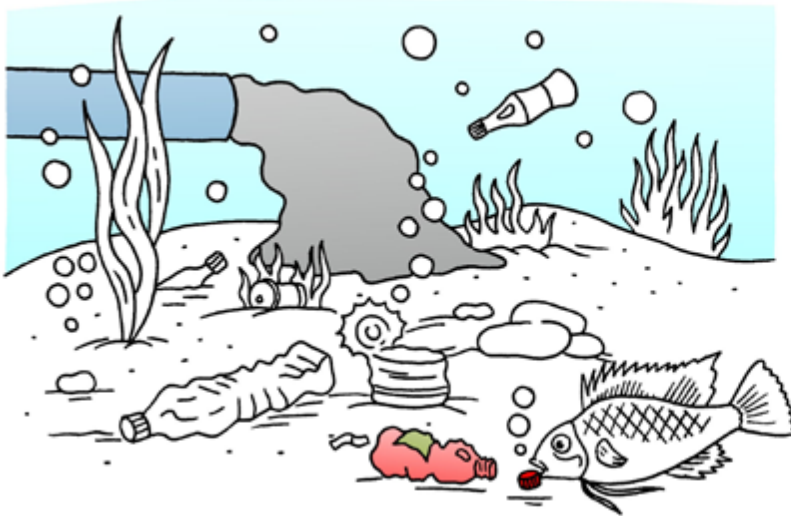
Köpçülikleýin syýahatçylyk: daşky gurşawa ýetirýän täsiri we netijeleri

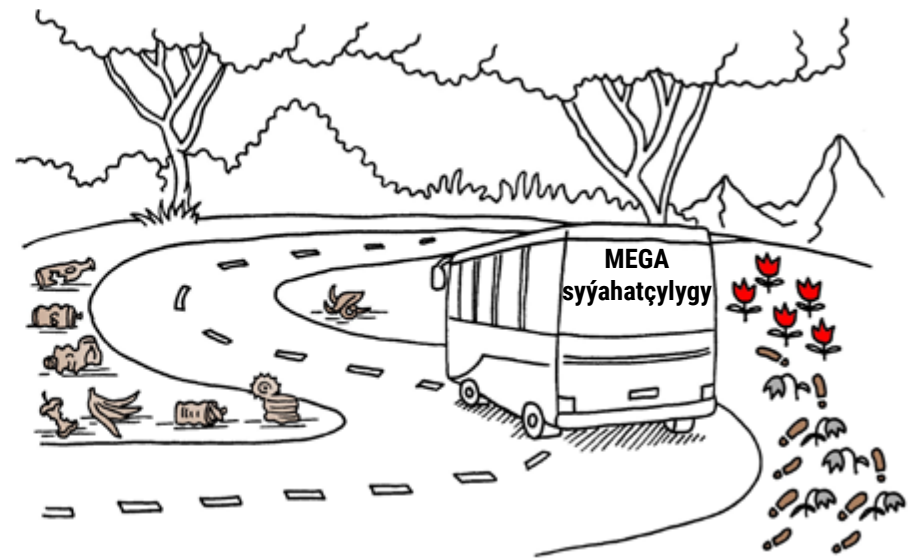
Tokaý ýangynlaryň döremek töwekgelçiligi.
Dag gowaklaryň bozulmagy.

Ýabany haýwanlary bikanun awlamak.
Seýrek duş gelän ösümlikleriň gözegçilisiz
ýygnamak.

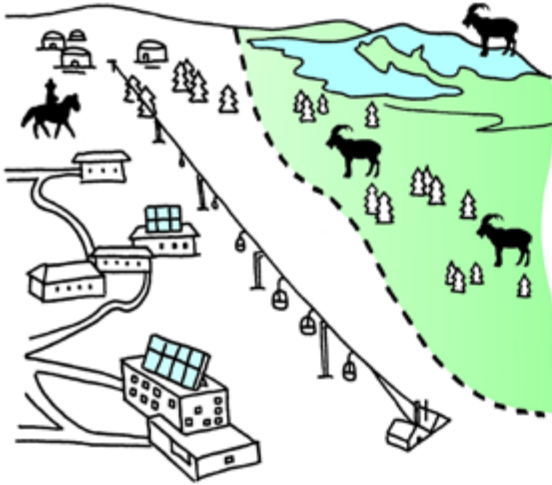

Köpçülikleýin dynç alyş ýerlerinde galyndylaryň
we hapalanmagyň toplanmagy.

Tebigy seýilgählere we dynç alyş zolaklaryna syýahatçylaryň
aşa köp barylmagy.

Köpçülikleýin syýahatçylyk: çözümler

Berk gorag düzgünli tebigy ýerleriň ulanylmagyny ygtyýar bermezlik.

Haýwanlaryň we ösümlikleriň seýrek we ejiz bolan görnüşlerine ýetirilýän täsiri göz önünde tutup, syýahatçylyk bazalaryny meýilleşdirmek.

Syýahatçylar we ýaşajýylar tarapyndan seýrek ösümlikleriň ýygnaýmagyna çäklendirmeler we gözegçilik.

Galyndylary aýratyn ýygnaýmagyň we gaýtadan dikeldilýän energiýa çeşmeleriň ýokary ekologiki ülnülerini ulanmak.

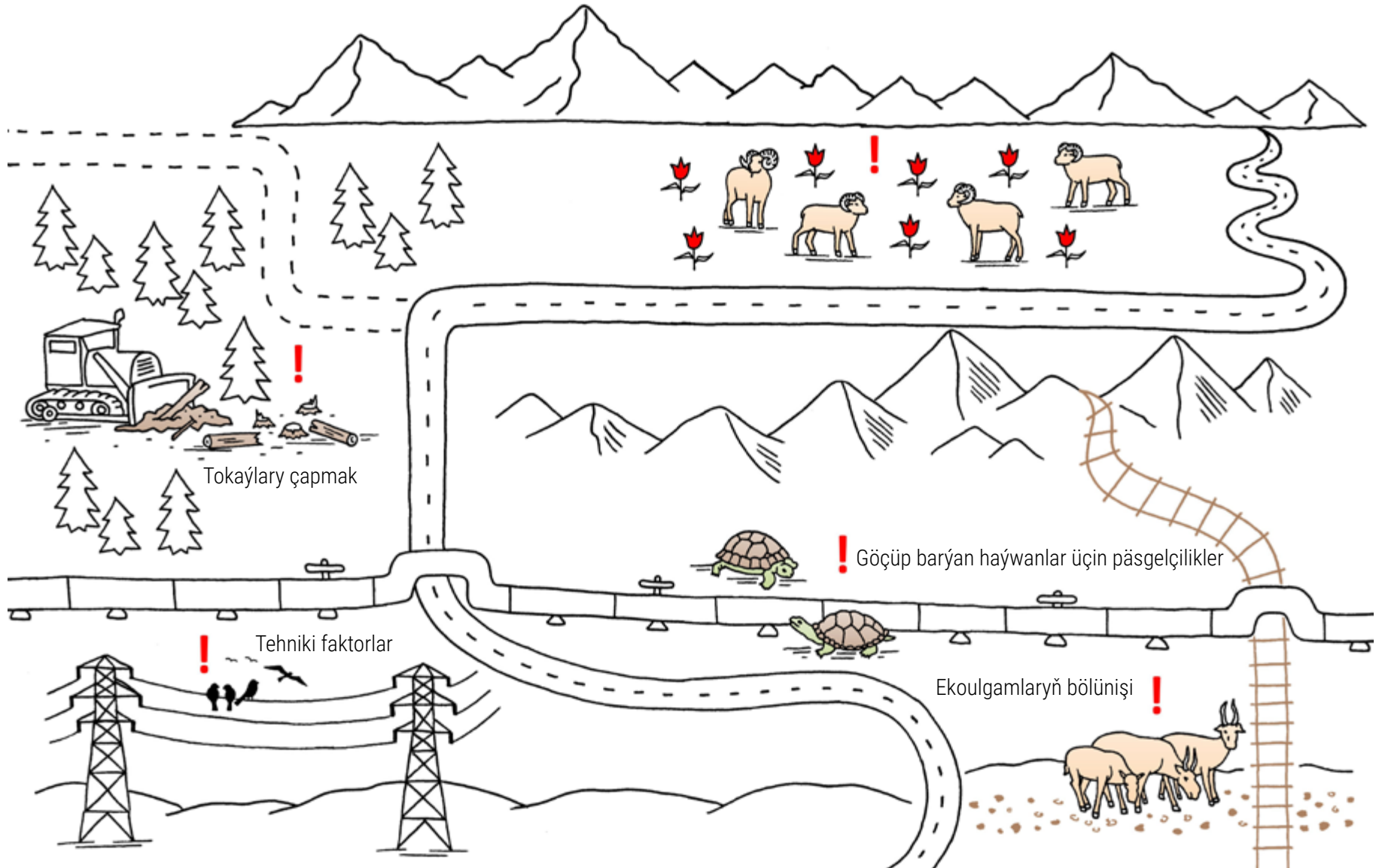

Köpçülikleýin syýahatçylygy ösdürýän ýerlerde daşky gurşawa baha bermek.

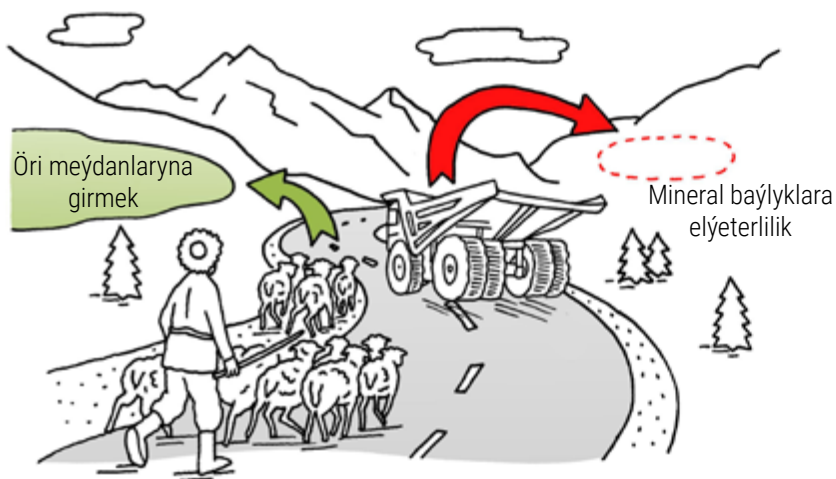

Gymmat bahaly tokaýlaryň çapylmagyna gadaganlyk we syýahatçylyk maksady bilen ýabany tebigaty ulanylmagyny çäklendirmek.

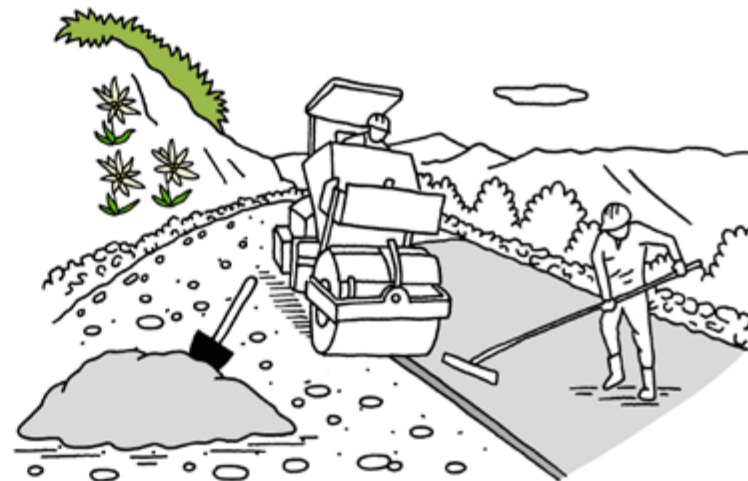
Ulag we energiýa infrastrukturasy we tebigat: esasy meseleler

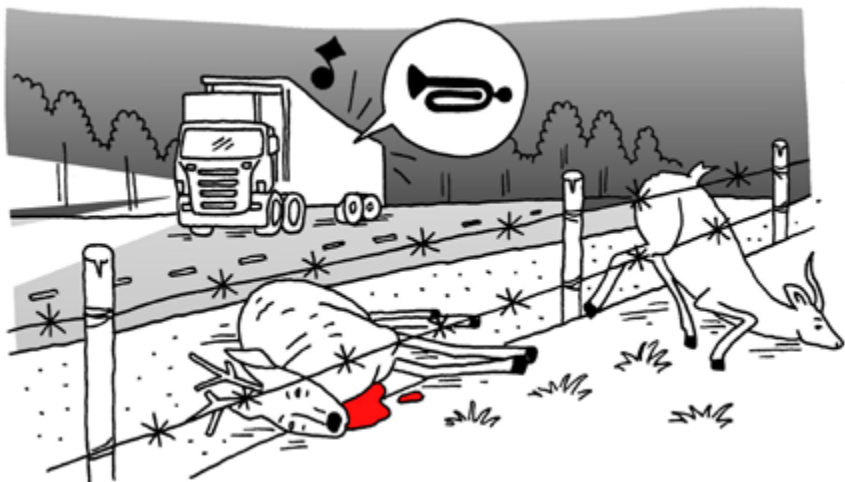
Ýollar: daşky gurşawa ýetirýän täsiri we netijeleri

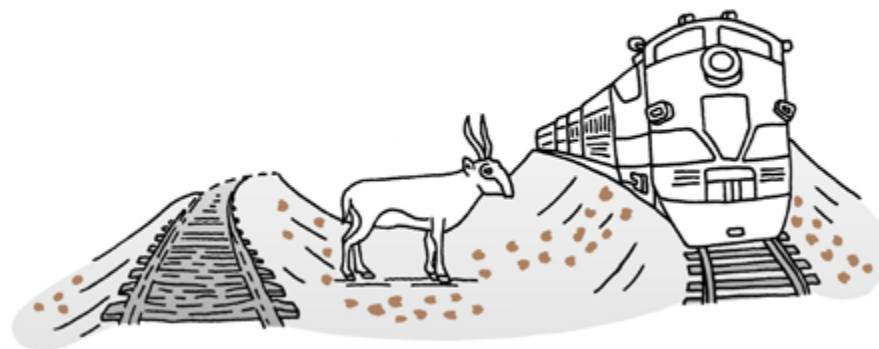
Ýoluň ösüşi durmuş-ykdysady taýdan möhüm ähmiýete eýe. Bu bolsa ilatyň we kompanýalaryň tebigy baýlyklara elýeterlilikini ýeňilleşdirýärler.

Ýol gurluşygy seýrek we ejiz bolan ösümlik we haýwanat görnüşlerine täsir edip biler.

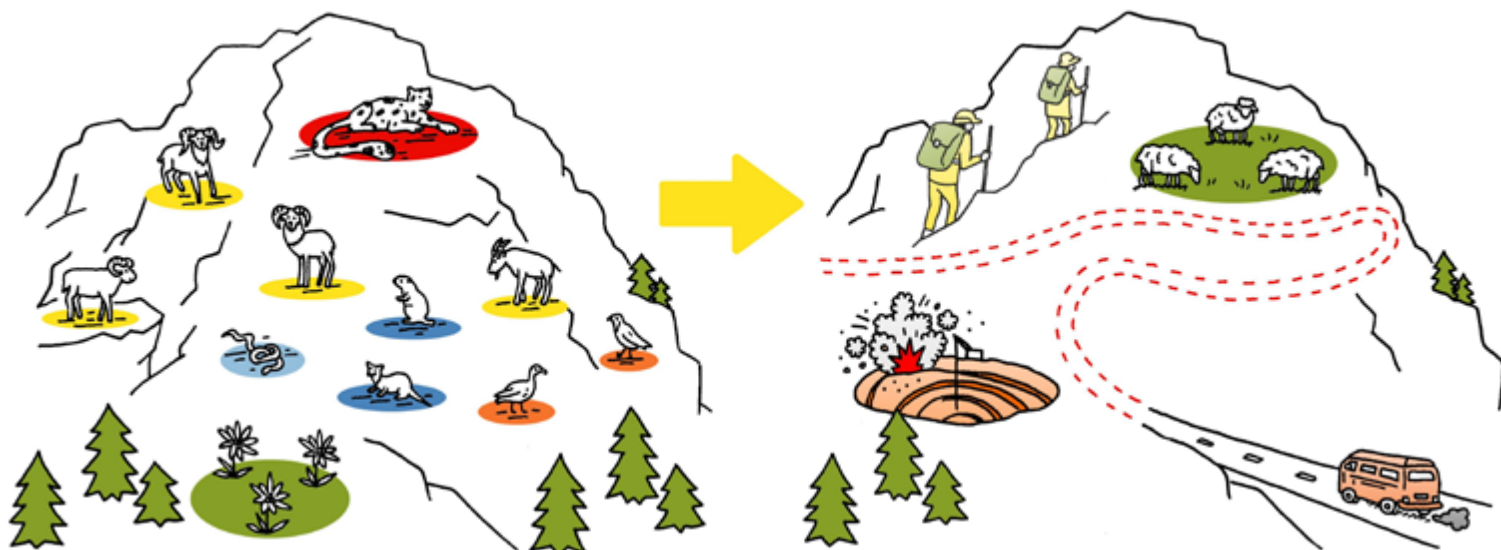

Intensiw ulag ýollary we şonuň bilen baglanyşykly päsgelçilikler göçüp barýan görnüşlere ýaramaz täsir edýär.

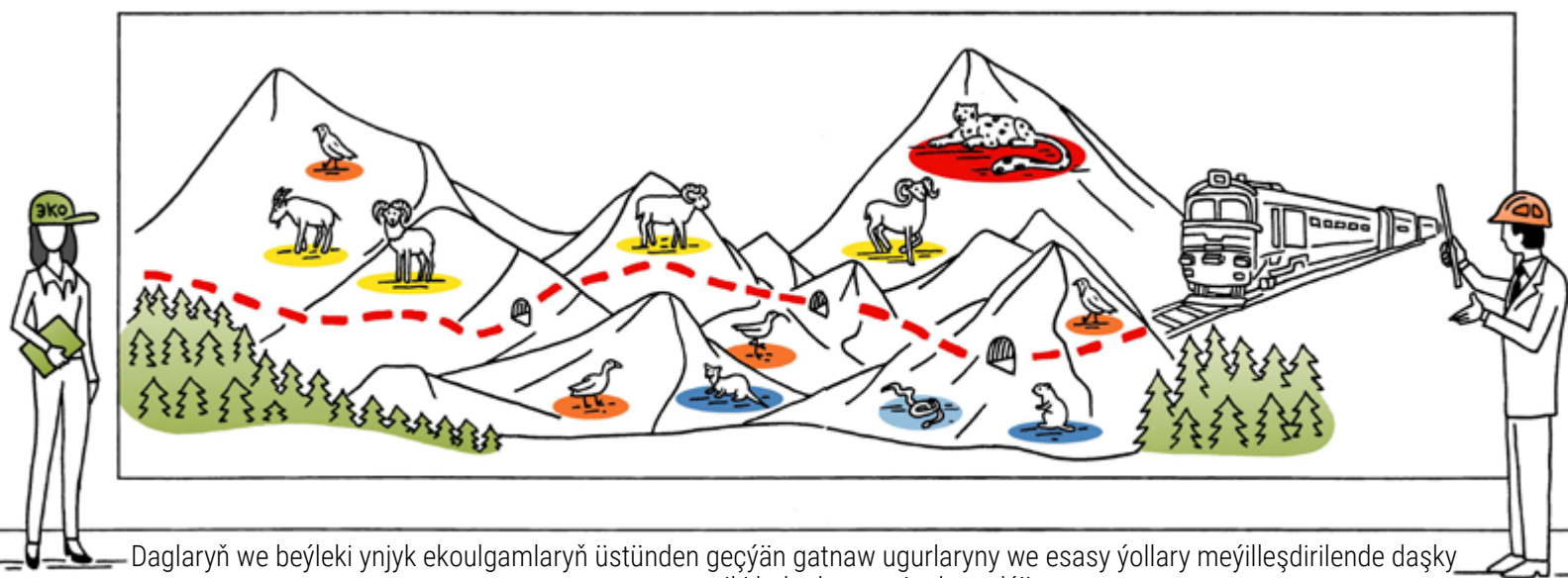
Ekologiki çärelerini göz önünde tutman demir ýollaryň we gatnaw ugurlarynyň ulgamyny gurmak we giňeltmek, göçüp barýan görnüşleriň ýaşayan ýerleriniň bölünmegine we azalmagyna getirýär.

Strategiki daşky gurşawa baha bermek

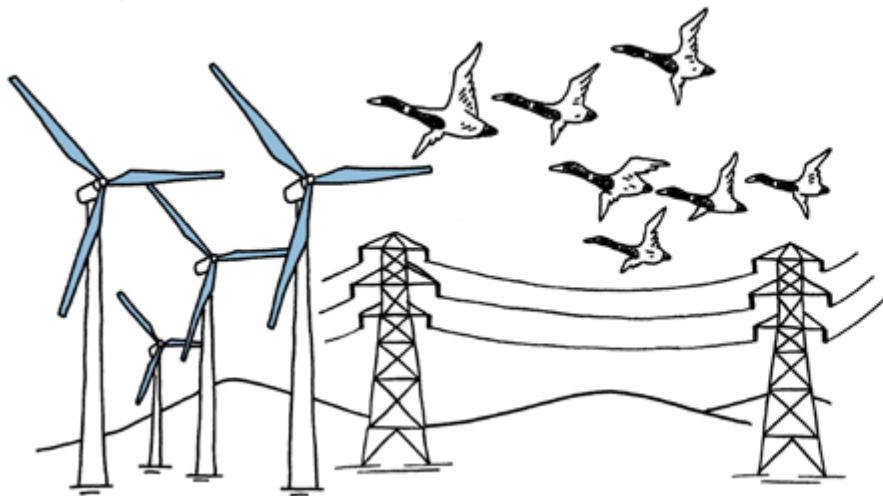
Esasy ýollaryň ösmeginden öň tebigat ...

... we olaryň gurluşyklaryndan soň.

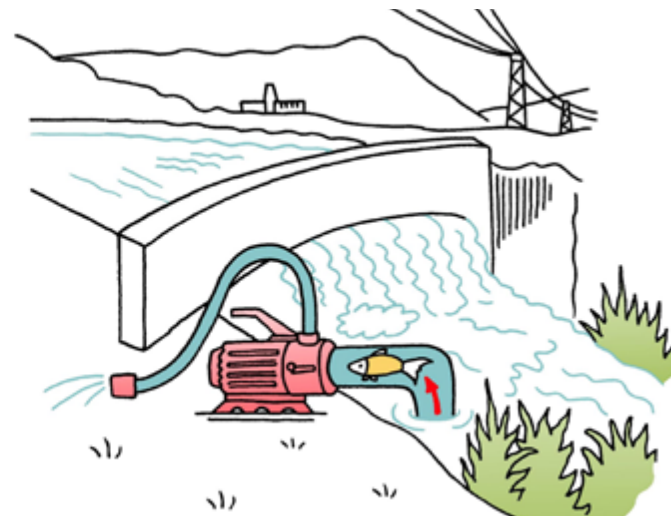

Daglaryň we beýleki ynjk ekoulgamlaryň üstünden geçýän gatnaw ugurlaryny we esasy ýollary meýilleşdirilende daşky gurşawa strategiki baha bermegi talap edýär.

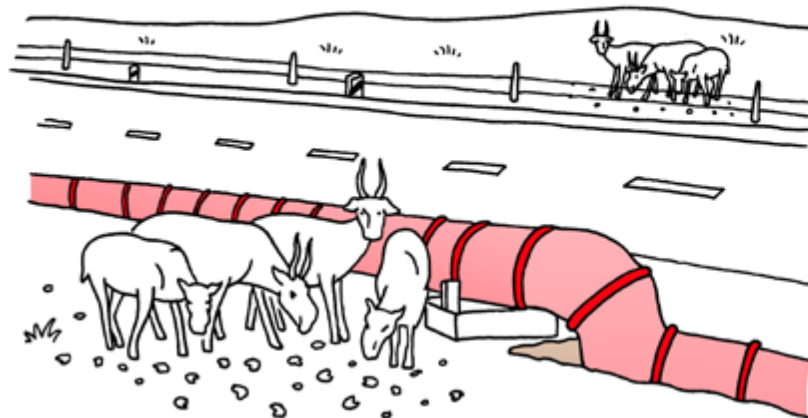
Energetika: daşky gurşawa ýetirýän täsiri we netijeleri

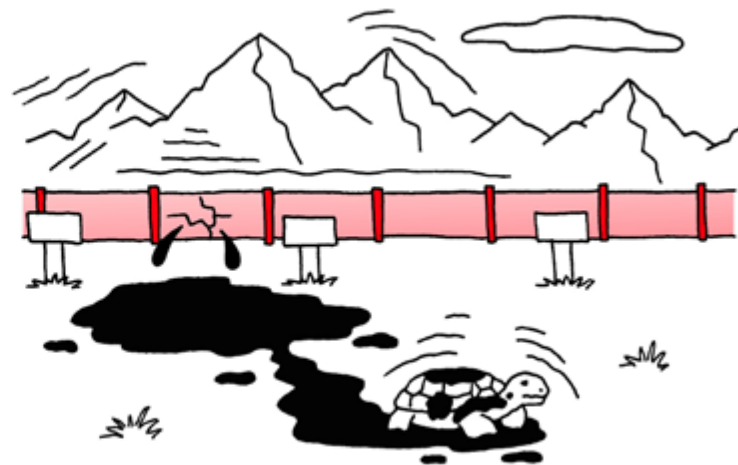
“Ýaşyl” energiýanyň uly göwrümlü jisimleri tebigata täsir edip biler we daşky gurşawa edilýän täsire baha bermegi talap edip biler (DGETBB).

Energetika infrastrukturasyň ösmegi täsin we ejiz görnüşlere we olaryň ýaşayan ýerlerine täsir edip biler.

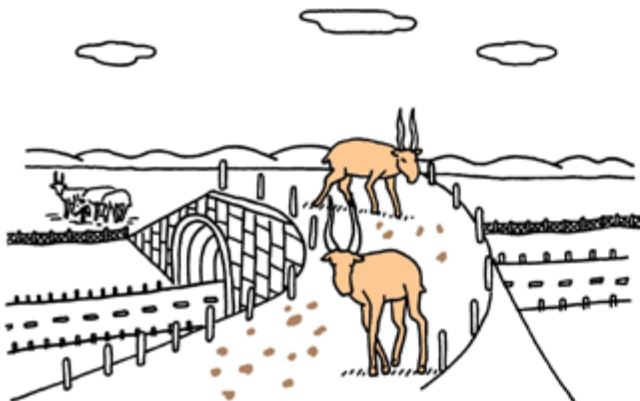

Turbageçirijiler, ýollar we diwarlar bilen bilelikde haýwanlaryň göçmeginiň mümkinçiliklerini we ugurlaryny çäklendirip bilerler

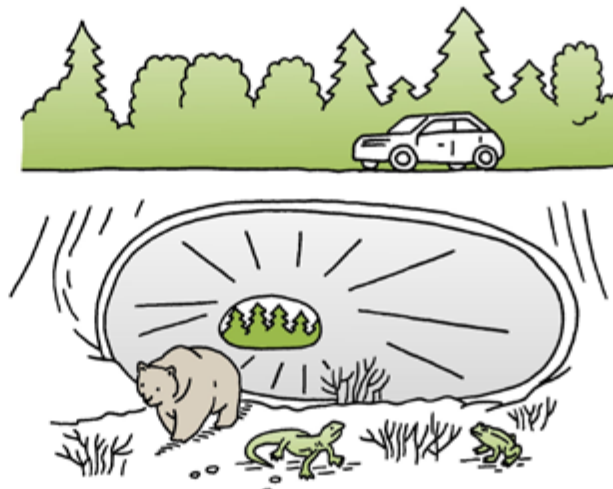

Betbagtçylyklar we energiýa göterijileriň syzmagy ýabany tebigata we ynjk görnüşlere zyýan berip biler.

Ulag, energetika we tebigat: çözümler

Göçüp baryan görnüşler üçin infrastrukturanyň üstünden geçiş ýollary.

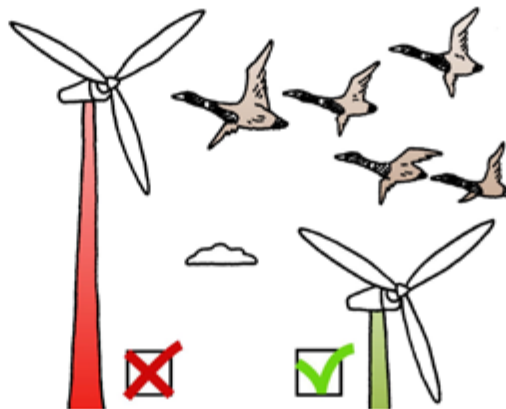
Göçüp baryan görnüşler üçin infrastrukturanyň aşagynda geçiş ýollary.

Sürüjiler üçin duýduryş belgileri we gijeki hereketi düzgünleşdirmek.

Infrastrukturanyň gurluşygynda görnüşleriň we ýerleriň ekologiki aýratynlyklaryny göz önünde tutmak

Ýaramaz täsiri azaltmak üçin tehniki çözümler: ölçegler, enjam we dizaýn.

Tebigata esaslanýan çözümler we ýaşyl transport we energiýa.

Biologiki dürlülege täsir edýän beýleki faktorlar

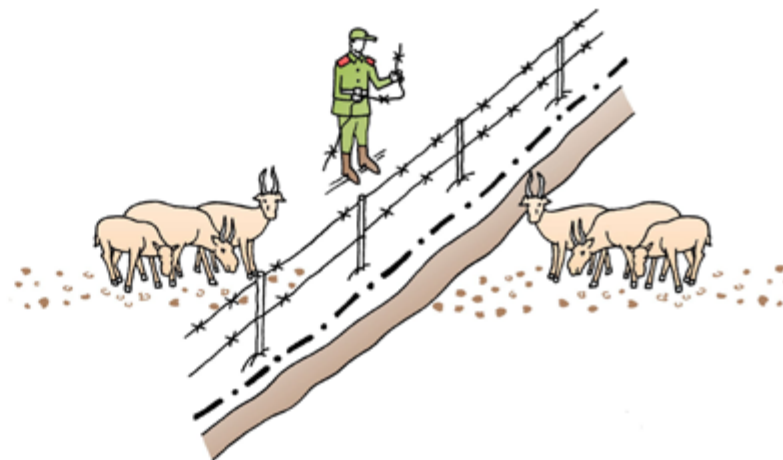
Tebigy baýlyklara edilýän tasir: öri meýdanlarda mallary bakmak, hoz ýygnamak we tokaý dolandyrmak boýunça durnuksyz usullary.

Gelip-gidýän keseki görnüşler köpelyär we ýerli görnüşleriň ýerini çalyşýar: şäher we suw gurşawyna howp döredýär.

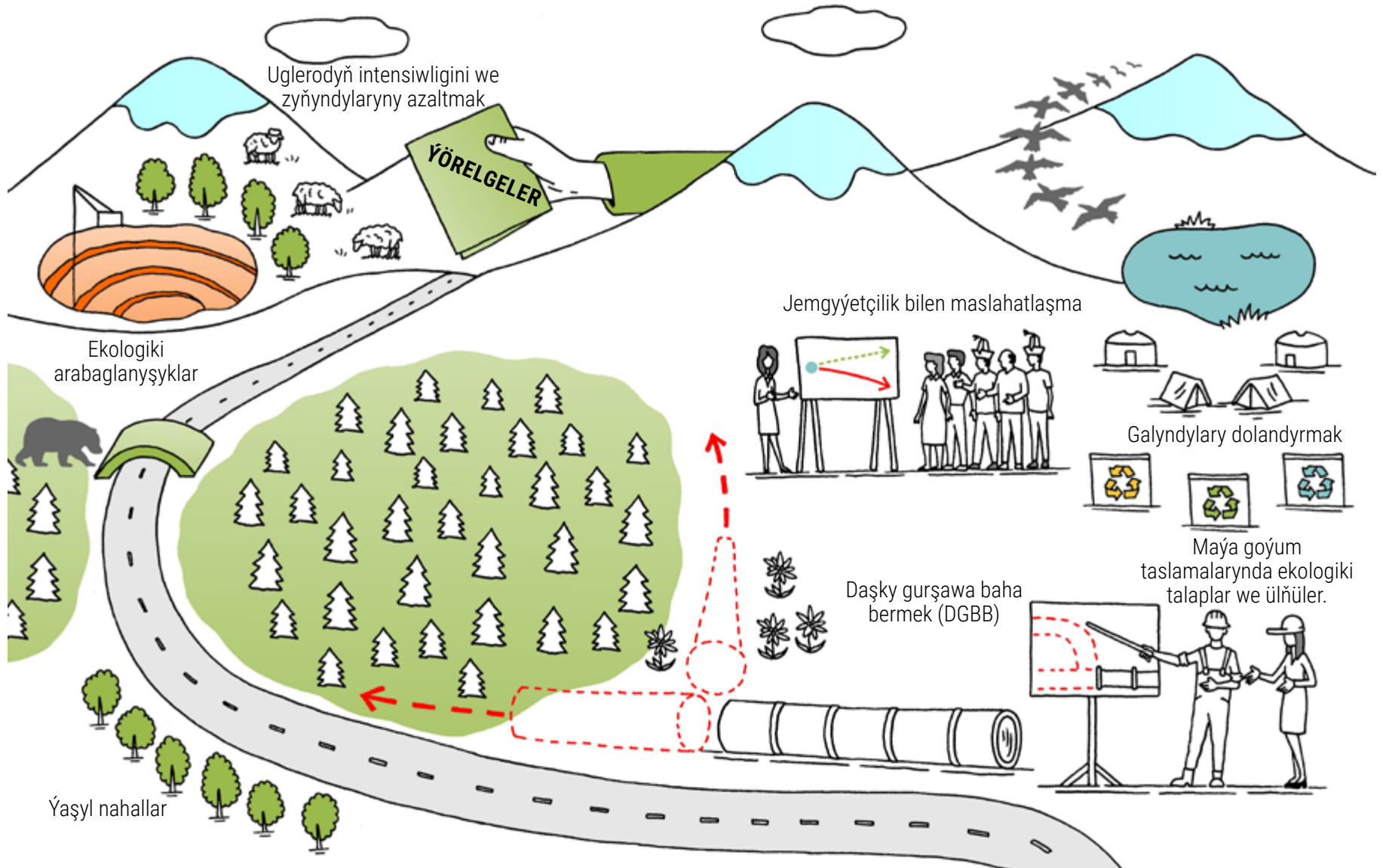

Howanyň üýtgemegi ynjk görnüşlere, ekoulgamlara we biologiki hadysalara täsir edýär - möwsümleýin göçüşe, gülleýän döwre we ş.m.

Serhetleriň ugrundaky gurulan araçäkler görnüşleriň göçmege päsgelçilik berýär

Infrastrukturanyň ösüşi bilen biologiki dürlüligi goramak

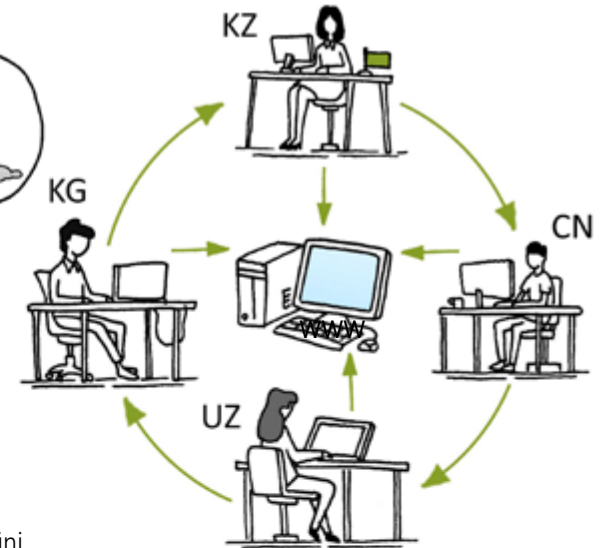
Köpçüliň gatnaşmagy we goşandy

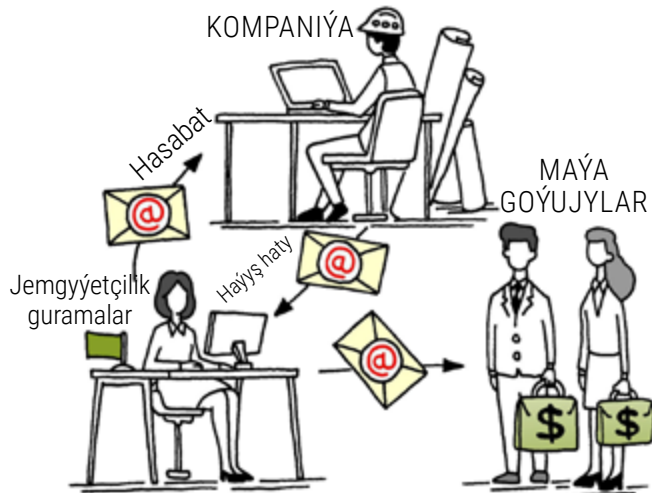
Jemgyýetçilik ekologiki seljermesini geçirmek we netijeleri döwlet guramalaryna ibermek.

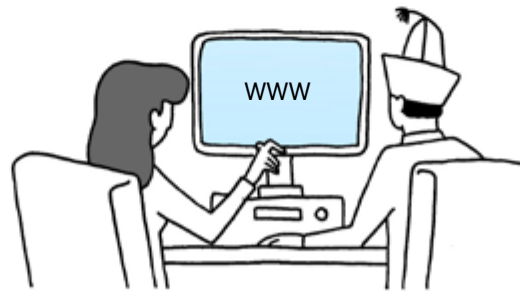
Köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň ünsüni özüne çekmek, derňew jurnalistikasy.

Taslamalara jemgyýetçilik ekologiki gözegçiliginiň sebitleýin ulgamlaryny ösdürmek.

Kompaniýa we ony maliýeleşdirýän guramalaryna haýys hatlary we şikâýatlary ibermek.

Ygtyýarly döwlet edaralarynyň we kompaniýalaryň Internet sahypalarynda taslamalar, meýilnamalar we resminamalar bilen tanyşlyk.

Maslahat almak üçin abraýly alymlara we garaşsyz hünärmenlere ýüz tutmak.

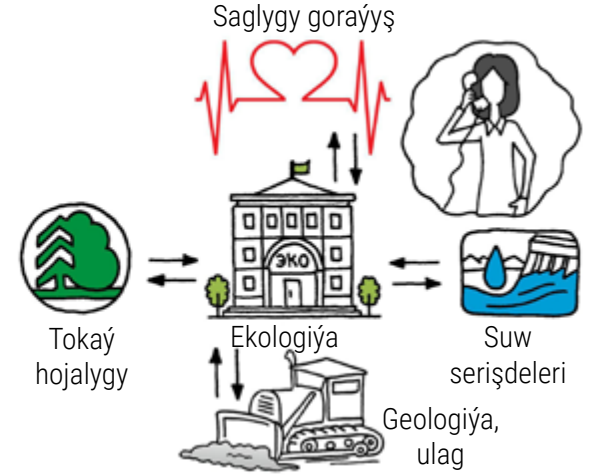
Köpçüliň gatnaşmagy we goşandy

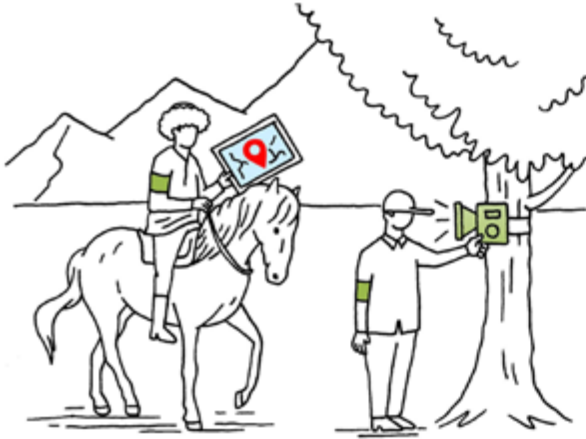
Ekologiki meseleleri boýunça haýyşlar üçin gollary ýygnamak.

Infrastruktura taslamalarynyň ekologiki taraplary boýunça tegelek stollary guramak.

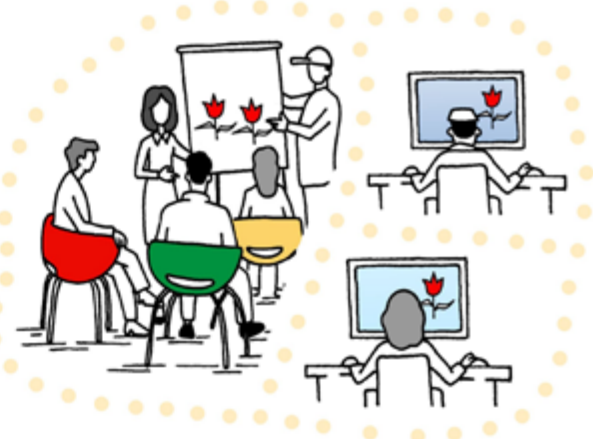
Taslamalary durmuşa geçirmäge gözegçilik edýän ýa-da rugsat berýän ygtyýarly döwlet edaralara ýüz tutmak.

Jemgyýetçilik gözegçiligi, tebigaty goramak toparlary.

Döwlet edaralary we ýerli häkimiýetler bilen bilelikde ekologiki barlagy.

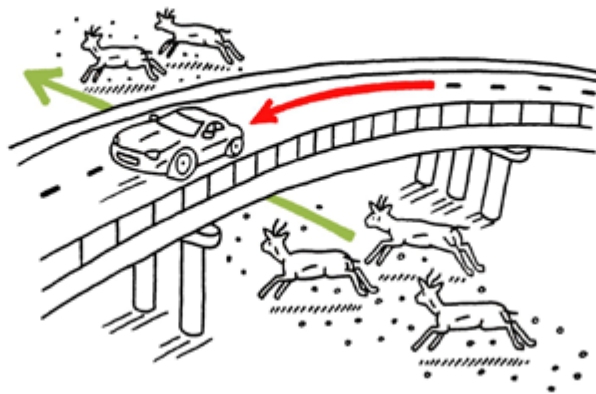

Halkara guramalaryna daşyndan baha bermek üçin ýüz tutmak

Halkara konwensiýalar, gurallar we tejribeler

Jemgyýetçilige daşky gurşawa degişli bolan ekologiki maglumatlaryny almaga we adalatly çözülmegine ygtyýar bermek baradaky Orhus konwensiýasy.

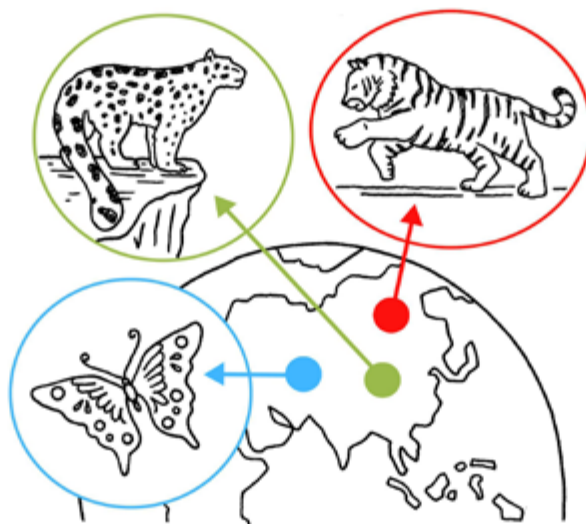
Ýabany haýwanlaryň göçüp-gonup ýören görnüşlerini gorap saklamak baradaky Bonn konwensiýasy

Haýwanlaryň we ösümlikleriň seýrek duş gelýän görnüşleriniň halkara söwdasy baradaky konwensiýasy (CITES / CITES)

Halkara ähmiýete eýe bolan batgalyk ýerler baradaky Ramsar konwensiýasy

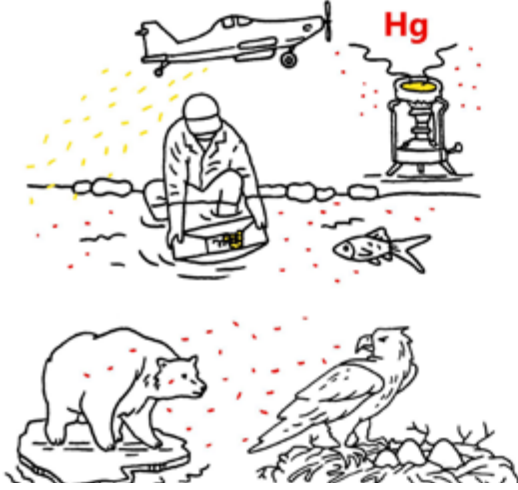

Biologik dürlülük baradaky konwensiýa

Ekoulgamlary dikeltmegiň halkara onýýllygy (2021-2030), Biodürlügi gorap salmak boýunça hereketleriň milli meýilnamalary.

Halkara konwensiýalar, gurallar we tejribeler

Zäherli maddalar we galyndylar baradaky konwensiýalar: Minamata, Stokgolm, Bazel

Senagat hadysalary baradaky konwensiýasy, beýleki standartlar we talaplar

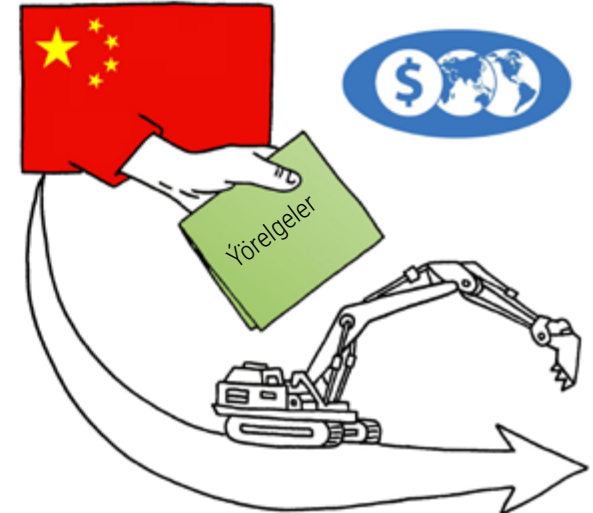
Daşky gurşawa edilýän täsire baha bermek baradaky konwensiýasy (ESPO), esasy ýörelgeler we gurallar.

Kärhanalar üçin ekologiki standartlary we şahadatnamalary: ISO 14000 we başgalar.

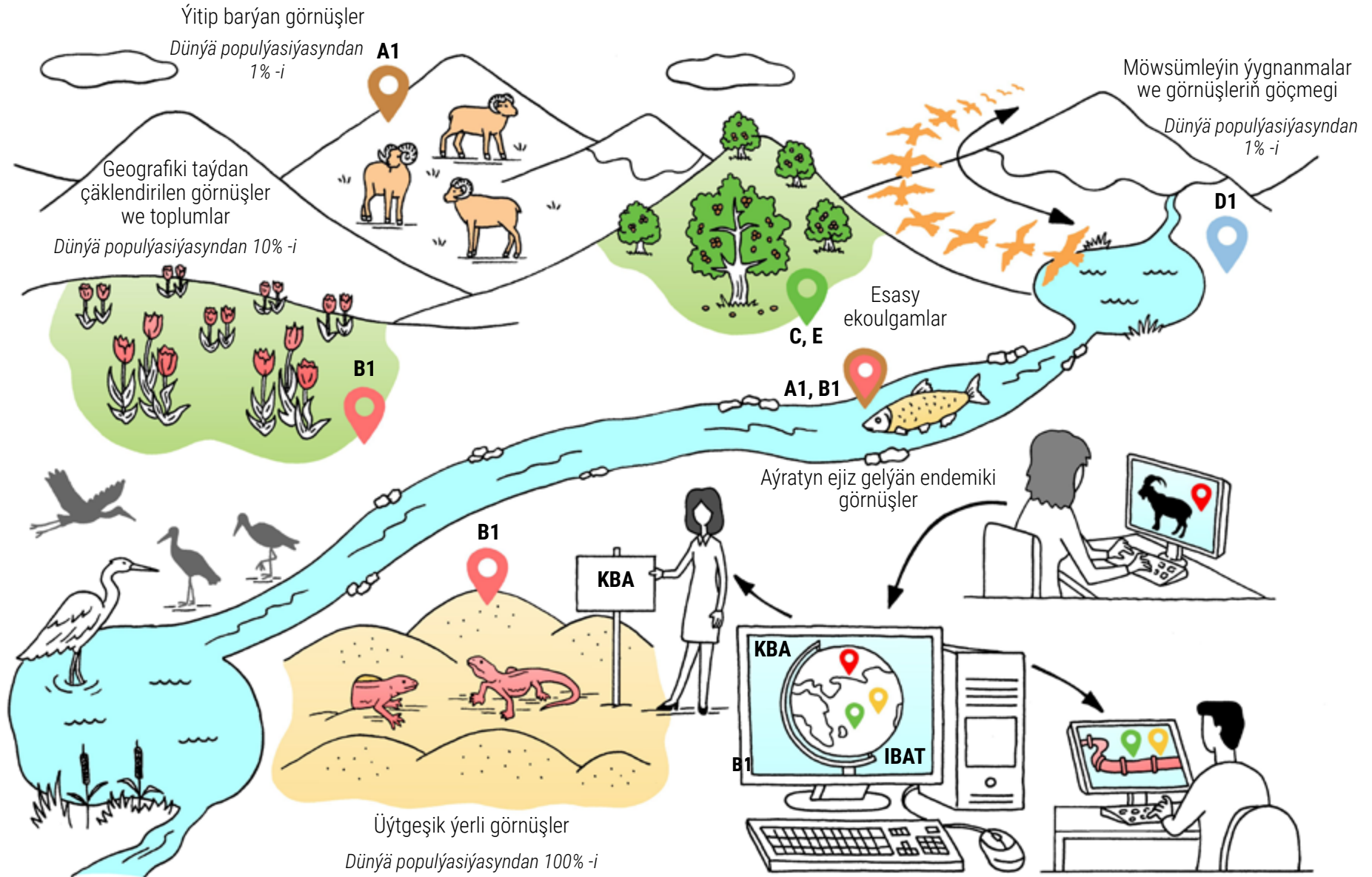

Kompaniýalaryň durmuş we ekologiki görkezijileri (DEG), olaryň keşbi we aýdyň hasabatlary.

Maýa goýujylaryň ekologiki standartlary we talaplary: Ýaşyl ýörelgeler "Guşak we Ýol" we Halkara ösüş banklary.

Tebigaty goramagyň halkara bileleşiginiň (IUCN) Biodürlüligiň esasy sebitleri üçin bütindünýä standarty (KBA)

Merkezi Aziýada goralýan tebigy ýerleriň esasy kategoriýalary

Goraghanalar (IUCN I)

Ylmy maksatlardan başga ykdysady işjeňlige rugsat berilmeýän we baryp görmek çäkli bolan tebigaty berk gorayan ýerler.

Milli tebigy seýilgähler (IUCN II)

Ykdysady işjeňlige rugsat berilmeýän, yöne jahankeşdeleriň we ýerli ýaşajylaryň kabul edilmegi mümkin bolan tebigy ýerler.

Çäkli goraghana (IUCN IV)

Adam işjeňliginiň çäkli bolan ýerli ähmiýetli tebigy ýerleri. Syýahatçylara, köpçüligе we käbir taslamalara rugsat berilýär.

Awçylyk meýdançalary

Aýabany haýwanlary goramaga niýetlenen we awçylygy berk düzgünleşdirilen aýratyn ýerler. Syýahatçylar, ilat we infrastruktura taslamalar üçin rugsat berilmegi mümkin.

Suw gorag zolaglary

Gum we çagyl gazyp almak ýaly derýa hanalarynyň hapalanmagyna we ösmegine ýol berilmeýän ýerler.

Tebigy ýadygärlikleri

Üýtgeşik aýratynlyklary we ýokary taryhy we jemgyýetçilik ähmiýeti bolan tebigy ýerler.

